A topologikus húrelmélet néhány vonatkozása

Tézisfüzet

Kökényesi Zoltán

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Természettudományi Kar

Fizika Doktori Iskola, Részecskefizika Program

Témavezető:	Dr. Sinkovics Annamária, tudományos főmunkatárs
Segédtémavezető:	Dr. Richard Szabo, egyetemi tanár
Doktori iskola vezetője:	Dr. Tél Tamás, egyetemi tanár
Doktori program vezetője:	Dr. Katz Sándor, egyetemi tanár

Doktori értekezés

fizika Phd fokozathoz

2018

Bevezető

Húrelméleti mennyiségek számolása akár nagyon bonyolult is lehet, ugyanakkor léteznek jól használható geometriai módszerek, amelyek az eredeti konstrukció megszorításán keresztül a húrelmélet egy részszektoráról adnak információt. Az elmúlt néhány évtizedben a topologikus húrelmélet bizonyult nagyon hatékonynak, hogy a fizikai húrelmélet topologikus szektoráról információt szerezzünk, emellett segített néhány vonatkozó fundamentális kérdés mélyebb megértésében, úgymint a fekete lyuk entrópia és az effektív szuperpotenciálok.

A topologikus húrelmélet születésétől kezdve mind a fizikusok, mind a matematikusok által széles körben tanulmányozott terület volt, amely sok különböző alkalmazást inspirált. Az egyik ilyen lenyűgöző eredmény – amit az eredeti konstrukcióból nem is vártunk volna –, hogy az A-model topologikus húrelmélet Calabi–Yau-téren kompaktifikált négydimenziós BPS fekete lyukak mikroállapotait számlálja meg, így képes mikroszkopikus leírást adni a fekete lyukak egy osztályáról [4]. A topologikus húrelmélet oldaláról ez a dualitás képes lehet a topologikus húrelmélet nemperturbatív definícióját adni. Abban az esetben, amikor a Calabi–Yau-tér egy két rangú holomorf vektornyalábbal fibrált Riemann-felület, a BPS-állapotok számlálása egy q-deformált $U(N)$ Yang–Mills-elmélet partíciós függvényét definiálja a Riemann-felületen, amely nagy N esetén egy egymáshoz csatolt királis és antikirális q-deformált $SU(N)$ Yang–Mills-elméletre faktorizálódik [5]. A kétdimenziós mértékelmélet húrelméleti duálisa a topologikus húrelmélet. Matematikai nézőpontból ez a dualitás azt állítja, hogy a Calabi–Yau-tér Gromov–Witten-invariánsai felületek elágazó fedéseinek Hurwitz-számaival számolhatók.

Munkám ennek a dualitásnak finomított verziójával foglalkozik, ahol az M-elméleti kompaktifikáció által motivált finomított topologikus húrok finomított fekete lyuk partíciós függvényekkel vannak kapcsolatban, melyek spinekkel együtt számlálnak BPS-állapotokat [6]. Az itt megjelenő finomított topologikus húrelmélettel duális kétdimenziós mértékelmélet az úgynevezett (q,t)-deformált vagy Macdonald-deformált Yang–Mills-elmélet, amelynek nagy N kifejtését az [1] cikkemben tanulmányoztam.

A húrelméleti fluxusok a jelenleg ismert legígéretesebb jelöltek a kompaktifikációk modulus-stabilizációs problémájának megoldására. A T-dualitás, ami kiterjedt húrszerű objektumok sajátos szimmetriája, új típusú fluxusokhoz vezet, melyek szükségesek a modulus-stabilizációhoz. Továbbá a jelenlétük visszahat a kompaktifikált térre is, megváltoztatva a geometriai tulajdonságait úgy, hogy az általánosított geometria keretein belül leírható legyen. Ezen geometria a komplex és szimplektikus geometriát az általánosított komplex geometrián belül egyesíti. Az egyesítés abból indul ki, hogy az érintőnyalábot kibővíti a koérintőnyalábbal. A topologikus húrok négydimenziós effektív térelméletek szuperpotenciálját számolják IIA és IIB kompaktifikációkban fluxusok nélkül, de a megfelelő topologikus elmélet fluxus kompaktifikációk vonatkozásában egyelőre ismeretlen.

Az általánosított geometria algebrai tulajdonságai Courant-algebroidok által formalizálhatók, és a fluxusok úgy jelennek meg, mint ezek csavarásai [7]. Minden egyes Courant-algebroid kölcsönösen értelmű kapcsolatban van egy háromdimenziós topologikus Courant szigma-modellel, az AKSZ-formalizmus pedig természetes geometriai módszert ad a BV-kvantált elméletük konstrukciójához [8]. A topologikus A- és B-modellek a topologikus húrelmélethez tartozó szigma-modellek. Létezik különkülön AKSZ-formalizmusuk, de a kapcsolatuk az általánosított geometriához és a fluxusokhoz még nem teljesen tisztázott. A [2] cikkemben ezt az összefüggést tanulmányoztam.

A topologikus M-elméletet eredetileg az A- és B-modell egyesítésére vezették be abból a célból, hogy a fizikai M-elmélet egy topologikus szektorát írja le. Az elmélet hétdimenziós G_2-holonómiájú sokaságokon konstruálható, ahol $\mathcal{N} = 1$ redukált szuperszimmetriája van. Konstrukciója G_2-sokaságok Hitchin-típusú forma-elméletén alapul, és a dimenziós redukciója egy körön a topologikus A- és B-modell formaelméleteit adja.

Az A- és B-modellnek is van világfelületi formalizmusa húrelméletként, amely kétdimenziós topologikus szigma-modellel adható meg. Ezért természetes azt várnunk, hogy a topologikus M-elméletnek is van világtérfogati formalizmusa, ahol a fundamentális objektumok topologikus membránok. Két különböző membránt vezettek be ebből a célból: az egyiknél Mathai–Quillen-formalizmust használtak [10], míg a másik [11] a G_2-struktúrához tartozó harmonikus három-forma visszahúzottja által adott topologikus hatás BRST mérték rögzítéséből származtatható. Mindkét topologikus membránt arra szánták, hogy ugyanannak az elméletnek fundamentális objektumai legyenek, ami óhatatlanul felveti a kérdést, hogy vajon leírhatóak-e egyetlen elméleten belül. A [3] cikkemben ezen membránok AKSZ-formalizmusának egyesítését tanulmányoztam.

Tézispontok

Disszertációm az alábbi három cikk eredményeire épül: [1–3].

A Macdonald-deformált kétdimenziós Yang–Mills-elmélet királis kifejtése

Az [1] cikkünkben a [12] cikk nagy N kifejtését terjesztettük ki finomított esetre. Kiszámoltuk zárt felületek partíciós függvényének, illetve peremes defektek és Wilson hurkok nagy N kifejtését. Konstrukciónk matematikai szempontból azon a jelenségen alapul, hogy a finomítás intertwiner operátorok karaktereinek Etingof–Kirillov-elméletét használja, melyet általánosított karaktereknek hívnak, és a Jack- és Macdonald-polinomokhoz úgy kapcsolódnak, mint ahogy a közönséges karakterek a Schur-polinomokhoz. Felhasználva, hogy a Macdonald-polinomok felírhatók a hozzájuk tartozó kvantumcsoportok vektor-értékű karaktereiként, alkalmaztuk a kvantum Schur–Weyl-dualitást a q-deformált esethez hasonlóan. Ezáltal egy általánosabb és összetettebb kifejtést kaptunk Hecke-algebrán értelmezett delta-függvények összegeként. Miközben munkánk során a [12] cikk sok eredményét használtuk, ezeket különböző irányokban bővítettük ki. Bizonyos centrális elemek definícióját tisztáztuk, egy új Fourier-típusú transzformációt vezettünk be, amely a kvantum csoport karaktereit leképezi a Hecke-algebra karaktereibe, és bebizonyítottunk egy összefüggést nagy N esetén a finomított és közönséges Littlewood–Richardson-együtthatók között.

Sem a q-deformált és sem a finomított kifejtésnek nem létezik egyértelmű világfelületi értelmezése, ahogy a finomított topologikus húrelméletnek sincs. Konstrukciónknak a korábbiaktól függetlenül is lehet matematikai relevanciája annak fényében, hogy a nem deformált királis elmélet az elágazó fedések klasszikus Hurwitz-tereinek világfelületi térelmélete. Hogy ezt a nézőpontot jobban megvizsgáljuk, tanulmányoztuk a (q,t)-deformált elmélet egy speciális klasszikus limeszét, amelyben $t = q^\beta$ és $q \to 1$, ahol β rögzített. Ebben a limeszben a Macdonald-polinom Jack-függvényre, míg a Hecke-algebra közönséges szimmetrikus csoport-algebrára egyszerűsödik, és a (q,t)-deformált partíciós függvény újfajta deformációját adja a Riemann-felületek elágazó fedéseit leíró szokásos Hurwitz-elméletnek. Tudomásunk szerint ez a deformáció korábban ismeretlen volt az irodalomban. A partíciós függvény ezen speciális limeszét generátorfüggvényként értelmeztük parametrizált Euler-karakterek számára, amely $\beta = 1$ limeszben visszaadja a szokásos orbifold Euler-karakterek Hurwitz-terét.

Kettőzött térelmélet az A/B-modell számára és topologikus S-dualitás általánosított geometriából

A [2] cikkünkben az A- és B-modell AKSZ-konstrukcióját közös membrán szigma-modellként fogalmaztuk újra kettőzött térelmélet keretein belül. Természetes magyarázatot adtunk arra, hogy az AKSZ-konstrukcióik hogyan kapcsolódnak az általánosított komplex struktúrához. Ez a megközelítés rámutat néhány új jelenségre: a topologikus S-dualitás például megjelenik az AKSZ szigma-modellek szintjén és származtatható általánosított komplex geometriából.

Abból az észrevételünkből kiindulva, hogy a kettőzött téren definiált Poisson szigma-modell mind az A-, mind a B-modellt leírja a kettőzött Poisson-struktúra különböző választásával, bevezettünk egy nyílt AKSZ membrán szigma-modellt, amely egy konkrét mértékben a kettőzött Poisson szigma-modellt adja vissza a peremen. Az ezután alkalmazott redukciónk elfelezte az egy szellemszámú szupertereket. Az így kapott AKSZ membrán szigma-modell mozgásegyenlete a kezdeti Poisson-struktúra és komplex struktúra által meghatározott általánosított komplex struktúra azonosságainak felel meg. Ez a konstrukció olyan Courant-algebroidot ad, melynek azonosságai az általánosított komplex struktúra integrálhatósági feltételével ekvivalensek. Tudtunkkal ez új példa Courant-algebroidra. Megmutattuk továbbá, hogy mértékrögzítéssel az AKSZ membrán-elmélet a peremen A- vagy B-modellre redukálható, amennyiben az általánosított komplex struktúra tisztán Poisson- vagy tisztán komplex struktúra.

Ezenkívül – az AKSZ konstrukció szintjén – megvalósulási módját találtuk a topologikus S-dualitásnak, amely a topologikus húrelmélet A- és B-modelljének gyengén és erősen csatolt szektorát cseréli ki. Eredményeink olyan általunk bevezetett S-dualitáson alapulnak, amely az általánosított komplex struktúrához tartozó Courant-algebroid szintjén a Poisson- és a komplex struktúra Courant-algebroidjait képezi egymásba. Ezt a dualitást az AKSZ membrán szigma-modell szintjére emeltük fel, és olyan S-dualitásként értelmeztük, amely az A- és B-modell g_{A} és g_{B} csatolásait a szokásos $g_{\mathrm{A}} = 1/g_{\mathrm{B}}$ összefüggéssel hozza kapcsolatba.

Fő eredményeink mellett néhány új módszert és technikát is kidolgoztunk, amiket a munkánk során többször is használtunk. Mértékrögzítési módszert vezettünk be peremes dimenziós redukciókhoz, és megmutattuk, hogy ebben a mértékben a kontravariáns Courant szigma-modell a Poisson szigma-modellt adja, továbbá a csavarását összefüggésbe hoztuk a nemasszociatív R-fluxus háttérrel. Megmutattuk azt is, hogy a H-fluxussal csavart standard Courant szigma-modell egy konkrét mértékben a B-modellt adja.

AKSZ-konstrukció G_2-sokaságon definiált toplogikus membránokhoz

A topologikus M-elmélet vonatkozásában megjelenő topologikus membránokkal kapcsolatos eredményeinket a [3] cikkben publikáltuk. AKSZ-formalizmus segítségével olyan BV-kvantált topologikus membránokat konstruáltunk G_2-sokaságon, amelyek egyesítik a [10] és [11] cikkekben tárgyalt membránokat abban az értelemben, hogy különböző mértékben visszaadják őket. Emellett olyan topologikus hárombrán-modellt vezettünk be AKSZ-konstrukció segítségével, amely világfelületi dimenziós redukció során az AKSZ membrán-elméleteinket adja. A hárombrán-modell származtatott zárójele egyrészt megegyezik az M-elmélet általánosított geometriájában megjelenő standard 2-Courant-zárójellel, másrészt pedig a topologikus membránok G_2-sokaságán definiált $T \oplus \bigwedge^2 T^*$ általánosított érintőterén indukált anomáliamentes áramalgebrájával. Azt találtuk továbbá, hogy a G-fluxussal csavart hárombrán-modellünk kör mentén végzett kettős dimenziós redukciója a csavart standard Courant szigma-modellt adja, amely a II-es típusú húrelmélet H-fluxusának geometriai leírásával van kapcsolatban. Emellett elvégeztük az AKSZ membrán modelljeink dimenziós redukcióját is, amely mértékrögzítés és kanonikus transzformáció után az A-modell új AKSZ-konstrukcióihoz vezetett. Az egyik AKSZ húr szigma-modell további dimenziós redukciójából új AKSZ-konstrukciót kaptunk a szuperszimmetrikus kvantummechanikához. Fő eredményeink mellett – mivel nem találtuk meg ilyen formában az irodalomban – összefoglaltuk a szupertér formalizmusban tárgyalt BV-kvantált elméletek mértékrögzítését és a szuperfunkcionálok differenciálkalkulusát.

Irodalomjegyzék

[1] Z. Kökényesi, A. Sinkovics and R. J. Szabo, *Fortsch. Phys.* **64** (2016) 11-12, 823, [arXiv:1605.03748 [hep-th]].

[2] Z. Kökényesi, A. Sinkovics and R. J. Szabo, *Fortsch. Phys. in press,* [arXiv: 1805.11485 [hep-th]].

[3] Z. Kökényesi, A. Sinkovics and R. J. Szabo, *Fortsch. Phys.* **66**, 3, (2018) 1800018, [arXiv:1802.04581 [hep-th]].

[4] H. Ooguri, A. Strominger, and C. Vafa, *Phys. Rev. D* **70** (2004) 106007, [arXiv:hep-th/0405146].

[5] M. Aganagic, H. Ooguri, N. Saulina and C. Vafa, *Nucl. Phys. B* **715** (2005) 304, [arXiv:hep-th/0411280].

[6] M. Aganagic and K. Schaeffer, *JHEP* **1301** (2013) 060, [arXiv:1210.1865 [hep-th]].

[7] R. Blumenhagen, A. Deser, E. Plauschinn and F. Rennecke, *Fortsch. Phys.* **60** (2012) 1217, [arXiv:1205.1522 [hep-th]].

[8] D. Roytenberg, *Lett. Math. Phys.* **79** (2007) 143, [arXiv:hep-th/0608150].

[9] R. Dijkgraaf, S. Gukov, A. Nietzke and C. Vafa, *Adv. Theor. Math. Phys.* **9** (2005) 603, [arXiv:hep-th/0411073].

[10] L. Anguelova, P. de Medeiros and A. Sinkovics, *Adv. Theor. Math. Phys.* **10** (2006) 713 [arXiv:hep-th/0507089].

[11] G. Bonelli, A. Tanzini and M. Zabzine, *Adv. Theor. Math. Phys.* **10** (2006) 239 [arXiv:hep-th/0509175].

[12] S. de Haro, S. Ramgoolam and A. Torrielli, *Commun. Math. Phys.* **273** (2007) 317 [arXiv:hep-th/0603056].

2018